

**Metodyka pracy
adwokata i radcy
prawnego w sprawach
o przestępstwa
z nienawiści**

Rozdział 1. Prawidłowe rozumienie przestępstw z nienawiści

1. Definiowanie przestępstw z nienawiści

Przestępstwa z nienawiści to inaczej przestępstwa motywowane uprzedzeniami. Według literatury (np. *B. Perry, In the Name*), ich celem jest często wzbudzenie strachu, okazanie pogardy i pozornej wyższości sprawcy i reprezentowanej przez niego grupy nad osobą pokrzywdzoną i grupą, do której osoba ta należy. Nakierowane zazwyczaj na osoby należące do grup dyskryminowanych, wyróżnionych ze względu na pewne cechy, takie jak pochodzenie narodowe, „rasa”, religia czy orientacja seksualna, przestępstwa z nienawiści mają funkcję informacyjną i dyscyplinującą. Z jednej strony, przekazują one komunikat, że według sprawcy, jakaś grupa ludzi nie powinna mieć pełni praw lub w ogóle nie jest mile widziana na danym obszarze. Z drugiej, pokazują, że wszelkiego rodzaju odstępstwa od normy (w odczuciu sprawcy), np. w zachowaniu, wyglądzie, normach płciowych czy religijnych, będą karane.

Polski KK nie definiuje przestępstw z nienawiści, ale zawiera przepisy regulujące wybrane zachowania o tym charakterze. Motywacja wynikająca z uprzedzeń uwzględniona jest w kilku przepisach KK. W szczególności mowa tu o art. 119, 256 i 257 KK, sankcjonujących stosowanie przemocy, groźby bezprawnej, nawoływanie do nienawiści, propagowanie totalitarnego ustroju państwa, znieważanie oraz naruszanie nietykalności cielesnej ze względu na przesłanki takie jak „rasa”, pochodzenie etniczne, narodowość, wyznanie lub bezwyznaniowość oraz przynależność polityczna (ostatnia z tych cech chroniona jest tylko przez art. 119 KK).

Istota przestępstw z nienawiści

Przestępstwa z nienawiści w KK

Część I. Charakterystyka zjawiska przestępstw...

Ważne
dla
praktyki

Definiowanie
przestępstw
z nienawiści

Policja i MSWiA od 2011 r. stosują roboczą definicję przestępstwa z nienawiści, opartą o definicję OBWE. Według tej definicji:

„przestępstwo z nienawiści to każde przestępstwo natury kryminalnej, w wyniku którego ofiara, lokal, lub inny cel przestępstwa, są dobierane ze względu na ich faktyczne bądź domniemane powiązanie z grupą wyróżnianą na podstawie cech charakterystycznych wspólnych dla jej członków, takich jak faktyczna lub domniemana rasa, narodowość lub pochodzenie etniczne, język, kolor skóry, religia, płeć, wiek, niepełnosprawność fizyczna lub psychiczna, orientacja seksualna lub inne podobne cechy” (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Analiza przestępczości z nienawiści, Warszawa 2016, s. 2).

Podobne definicje, również oparte na definicji OBWE, wprowadza coraz więcej państw europejskich (np. Chorwacja i Macedonia Północna uwzględniły definicje w swoich kodeksach karnych). Schematyczne ujęcie przestępstwa z nienawiści zilustrowano na Rysunku 1 poniżej.

Rysunek 1. Definicja przestępstwa z nienawiści

Źródło: Opracowanie własne na podstawie definicji MSWiA (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Analiza przestępczości z nienawiści, Warszawa 2016, s. 2).

Ważne
dla
praktyki

Elementy
przestępstwa
z nienawiści

Aby czyn uznać za przestępstwo z nienawiści, obecne muszą być dwa jego elementy: zarówno przestępstwo podstawowe (przestępstwo zasadnicze natury kryminalnej), jak też motywacja związana z uprzedzeniami. Jeśli brakuje jednego z tych elementów, nie można mówić o przestępstwie z nienawiści.

Przestępstwem podstawowym może być dowolny czyn, który jest zakazany w prawie karnym. Może to więc być zarówno występki,

jak i zbrodnia, np. pochwalanie przestępstwa lub nawoływanie do popełnienia przestępstwa, groźba pozbawienia życia, szantaż, oplucie, uderzenie, pobicie, kradzież, rozbój, zniszczenie mienia, podpalenie, zgwałcenie czy zabójstwo. Takim „przestępstwem” może być także wykroczenie (np. przeszkadzanie w organizacji zgromadzenia). W Polsce, podobnie jak w wielu innych państwach europejskich, za przestępstwo z nienawiści uznać można również pewne formy wypowiedzi, w tym znieważenie oraz nawoływanie do nienawiści.

↳ Zob. cz. I rozdz. 1 pkt 3 omawiający relację pomiędzy przestępstwami z nienawiści a mową nienawiści.

Elementem odróżniającym przestępstwa z nienawiści od przestępstw podstawowych jest motywacja sprawcy. Sprawca przestępstwa z nienawiści świadomie doбира cel przestępstwa (np. osobę lub przedmiot) ze względu na skojarzenie go z konkretną cechą dyskryminacyjną, nazywaną również cechą osobistą, cechą osobową lub cechą chronioną.

Cechami dyskryminacyjnymi zazwyczaj wyróżnianymi w ustawach karnych różnych europejskich państw są „rasa”, narodowość, pochodzenie etniczne i wyznanie (bardzo często), orientacja seksualna (często), tożsamość płciowa oraz niepełnosprawność (coraz częściej).

Ważne dla praktyki

Cechy dyskryminacyjne

Cechy te związane są często z tożsamością grupową, a także z historią prześladowań, dyskryminacji, segregacji i wykluczenia społecznych osób i całych grup wyróżnionych ze względu na jedną lub wiele z tych cech (np. prześladowania Żydów, Romów, osób homoseksualnych, osób chorych psychicznie i osób z niepełnosprawnościami przez aparat państwowy III Rzeszy; czystki etniczne w Bośni i Hercegowinie, których celem byli muzułmanie). Co ważne jednak, w większości ustaw karnych, w tym w Polsce, chronione cechy dyskryminacyjne określone są abstrakcyjnie, tj. mowa w nich np. ogólnie o „wyznaniu”, a nie o konkretnych wyznaniach (np. o katolicyzmie czy buddyzmie). Oznacza to, że przepisy w równym stopniu chronią zarówno mniejszości etniczne czy religijne, które historycznie były narażone na prześladowania, nowe grupy napływowe (np. migranci z Afryki lub Azji), które mogą być szczególnie

Część I. Charakterystyka zjawiska przestępstw...

narażone na przemoc, jak i osoby należące do większości na danym terytorium (np. katolicy).

Przykład

W jednej ze wsi w Polsce doszło do włamania się do kościoła parafii rzymsko-katolickiej, do której należy większość jej mieszkańców. Sprawcy zniszczyli przyrządy liturgiczne, oddali mocz na prezbiterium i pozostawili graffiti o treści „Jeb... religię”. Po zabezpieczeniu materiału dowodowego doszło do wszczęcia postępowania w tej sprawie, które zostało oznaczone przez organy ścigania jako czyn motywowany uprzedzeniami ze względu na wyznanie.

Ważne dla praktyki

Co istotne, osoba pokrzywdzona przestępstwem z nienawiści nie musi posiadać cechy dyskryminacyjnej przypisywanej jej przez sprawcę (np. nie musi być rzeczywiście gejem lub lesbijką). Wystarczy, że jest z taką cechą przez tego sprawcę utożsamiana.

Znaczenie posiadania przez pokrzywdzonego cechy dyskryminacyjnej

Utożsamienie rozumieć można na dwa sposoby: jako pomyłkę co do tożsamości osoby pokrzywdzonej lub jej mienia (sprawca błędnie zakłada, że pokrzywdzony jest gejem) albo powiązanie pokrzywdzonego z osobami, co do których sprawca jest uprzedzony, tzw. asocjacja (sprawca atakuje Polkę za to, że wyszła za mąż za obywatela Bangladeszu).

↳ Zob. cz. I rozdz. 1 pkt 5 omawiający zjawisko dyskryminacji przez asocjację i błędnego przypisania pokrzywdzonemu cechy dyskryminacyjnej.

Ważne dla praktyki

Znaczenie emocji nienawiści dla bytu przestępstwa z nienawiści

Do stwierdzenia przestępstwa motywowanego uprzedzeniami nie zawsze konieczna jest obecność nienawiści rozumianej jako uczucie silnej niechęci czy wrogości. Zarówno konstrukcja definicji stosowanej przez MSWiA, jak i przepisów KK wymaga jedynie, by sprawca dobrał cel ataku ze względu na cechę dyskryminacyjną (tj. przesłankę chronioną).

Chodzić tu może np. o sytuację, w której ktoś atakuje osoby, nie dlatego, że ich nienawidzi, ale dlatego, że chce wykorzystać ich podatność na zranienie, wiedząc, że raczej nie zgłoszą się na Policję.

Mogą to być np. osoby z niepełnosprawnością intelektualną lub osoby należące do społeczności o niskim poziomie zaufania do organów państwa, w szczególności mające złe doświadczenia z przedstawicielami organów ścigania. Takimi osobami mogą być np. osoby o nieuregulowanym statusie pobytowym, osoby w kryzysie bezdomności, osoby pracujące seksualnie lub osoby homoseksualne w społeczeństwach, w których homoseksualność stanowi tabu, a nawet przestępstwo.

Przykład 1

Będąc przekonanym, że pracownicy lokalu z kebabem są zatrudnieni bez umowy i nie mają uregulowanego statusu pobytowego, *Andrzej K.* regularnie, w okresie od kwietnia 2016 r. do września 2017 r., wymuszał na nich wydawanie jemu i jego znajomym bezpłatnych posiłków, grożąc jednocześnie, że w przypadku odmowy, naśle na lokal kontrolę Policji, co skutkuje aresztowaniem i odsłaniem pokrzywdzonych do kraju pochodzenia w związku z łamaniem prawa w Polsce. Groźby te wywoływały w pokrzywdzonych poczucie zagrożenia życia i zdrowia, z uwagi na to, że w przeszłości doświadczyli brutalności ze strony organów ścigania w krajach ich pochodzenia.

Przykład 2

Wiedząc, że istnieje niewielkie prawdopodobieństwo, że pokrzywdzona zgłosi przestępstwo na Policję, *Piotr D.* dopuścił się zgwałcenia *Zinaidy G.*, obywatelki Mołdawii, która zarabiała na życie, wykonując pracę seksualną. Z zeznań pokrzywdzonej wynika, że po ataku sprawca powiedział jej, że „nikt jej nie pomoże, bo jest kur...”, a jeśli będzie próbowała zawiadomić organy ścigania, to „policjanci zrobią ci jeszcze gorzej”.

Szczególnym przypadkiem jest przestępstwo nawoływania do nienawiści, w którym udowodnić należy wolę wywołania nienawiści rozumianej jako uczucie wrogości czy pogardy. W praktyce, jak uważa BIDiPC OBWE w przewodniku dla prokuratorów na temat przestępstw z nienawiści, praca przy zbieraniu dowodów w celu wykazania motywacji zarówno w przypadku, kiedy udowodnić trzeba jedynie dobór ze względu na cechę (charakter obiektywny),

Przestępstwo
nawoływania
do nienawiści

jak też nienawiść (charakter subiektywny), jest podobna (Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka OBWE, Prosecuting Hate Crimes, s. 51).

Od przestępstw podstawowych przestępstwa z nienawiści różnią się najczęściej wyższym stopniem szkodliwości, zarówno w wymiarze społecznym, jak i indywidualnym. Wiele badań wskazuje na to, że – przynajmniej niektóre – przestępstwa z nienawiści mają szczególnie negatywny wpływ na osobę pokrzywdzoną, jej bliskich, osoby noszące cechę dyskryminacyjną, wobec której sprawca był uprzedzony, a także całe społeczeństwo.

Przykład 1

Wychodząc do pracy, *Anna J.*, która jest osobą transpłciową i wraz z partnerką wychowuje siedmioletnią córkę, zobaczyła, że *Rafał Z.*, mieszkający w bloku obok, stoi przed klatką schodową. Bojąc się agresywnej reakcji mężczyzny, który w przeszłości znieważał publicznie *Annę J.* oraz jej partnerkę w sposób wskazujący na uprzedzenia wobec osób LGBT (m.in. używał określenia „zbocheńczy”), *Anna J.* próbowała szybko obok niego przejść, nic nie mówiąc. Ten jednak celowo podłożył jej nogę, co sprawiło, że pokrzywdzona upadła. W wyniku upadku doszło do zadrapania i potłuczenia rąk i nóg. Przechodząca obok kobieta zatrzymała się i zszokowana zapytała *Rafała Z.*, co robi. W odpowiedzi, ten powiedział, że „takich zboczeńców i pedofilów, i wszystkich tych, którzy popierają LGBT, trzeba tępić”. Kobieta oddaliła się w obawie o swoje bezpieczeństwo. Podniósłszy się z ziemi, *Anna J.* szybko weszła z powrotem do klatki i udała się na górę do własnego mieszkania. Roztrzęsiona, zadzwoniła do pracy i powiedziała, że nie może dziś przyjść z powodu choroby. Rozważała pójście na Policję, ale bała się, że sprawca może wciąż być w okolicy albo że zobaczy ją ktoś z pracy. Obawiała się też, że policjanci nie potraktują jej poważnie, gdy zobaczą, że w dowodzie osobistym ma męskie imię. Wieczorem, gdy do domu wróciła jej partnerka, *Anna J.* opowiedziała jej o ataku. Zdenerwowana partnerka chciała zgłosić sprawę na Policję, mówiąc, że trzeba raz na zawsze skończyć z tymi atakami. Wywiązała się między nimi kłótnia, którą z drugiego pokoju słyszała ich córka. Następnego dnia dziecko nie chciało wstać rano do szkoły, skarżąc się na ból brzucha.

Przykład 2 (na podstawie rzeczywistego zdarzenia)

W związku z doniesieniami medialnymi o nasilających się atakach rasistowskich i ksenofobicznych na osoby o różnym pochodzeniu narodowym i etnicznym w Białymstoku, na początku listopada przedstawiciel działającego na terenie tego miasta uniwersytetu wysłał e-maila do wszystkich studentów zagranicznych, by 11 listopada (na który zaplanowano w mieście przemarsz grup ekstremistycznych) nie wychodzili z mieszkań i akademików, bo może ich to narazić na przemoc. Wiadomość ta wywołała wzburzenie i strach wśród studentów.

Przykład 3

W jednym z polskich miast doszło do ataku na siedzibę organizacji działającej na rzecz praw kobiet, w szczególności na rzecz dostępu do bezpiecznej aborcji farmakologicznej. Domofon przy drzwiach wejściowych do budynku oblano czerwoną farbą olejną, a w okno należące do siedziby organizacji rzucono kostką brukową. Ta jednak, rozbiwszy pierwszą tafłę podwójnej szyby, odbiła się i spadła na dach stojącego przed budynkiem samochodu należącego do osoby postronnej, doprowadzając do jego uszkodzenia.

↳ Zob. cz. I rozdz. 2 pkt 2 opisujący skutki psychiczne i społeczne przestępstw z nienawiści.

2. Przestępstwa z nienawiści a inne zjawiska

Z przestępstwami z nienawiści związanych jest wiele innych zjawisk motywowanych uprzedzeniami. Niektóre spośród nich, np. tzw. złe spojrzenia czy pokazywanie kogoś palcem nie są zazwyczaj zakazane prawnie, choć mogą mieć negatywne skutki. Inne, bardziej szkodliwe, zakazane są np. w prawie pracy lub traktowane jako wykroczenia. Ostatnia grupa – obejmująca najcięższe naruszenia – to przestępstwa, zakazane w krajowym prawie karnym oraz prawie międzynarodowym, w tym takie, które traktowane są jako zbrodnie przeciwko ludzkości.

Przestępstwa z nienawiści a inne zjawiska motywowane uprzedzeniami

Część I. Charakterystyka zjawiska przestępstw...

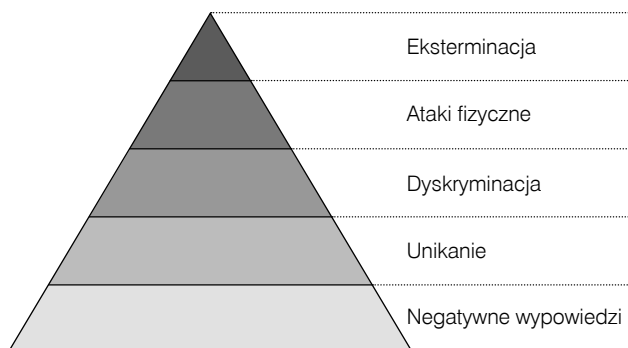

Ważne
dla
praktyki

Różne czyny motywowane uprzedzeniami pogrupował, według ich skutków (szkodliwości) oraz częstotliwości występowania, słynny amerykański psycholog, *Gordon Allport* (*G.W. Allport, The nature*). Skala *Allporta* tworzy swego rodzaju „piramidę nienawiści”, przedstawioną na rys. 2 poniżej.

„Piramida
nienawiści”
Gordona Allporta

Rysunek 2. Piramida nienawiści

Źródło: Opracowanie własne na podstawie skali *Allporta* (*G.W. Allport, The nature*, s. 15).

U podstawy „piramidy nienawiści” umieszczono **negatywne wypowiedzi** dotyczące innych grup, w tym wypowiedzi stereotypizujące, dowcipy oraz wypowiedzi mające charakter mowy nienawiści. Treści te, choć same z siebie wydawać mogą się nieszkodliwe, mogą tworzyć grunt pod bardziej brutalne przejawy nienawiści.

Kolejnym stadium jest **unikanie**. Na pozór nie szkodzi ono bezpośrednio osobom i grupom, przeciwko którym jest wymierzone (tzn. nie dotyka ich tak jak ataki słowne czy fizyczne), a także trudniej je dostrzec. Może jednak przyczyniać się do pogłębiania różnic, wykluczenia społecznego i poczucia osamotnienia.

Przykład 1

Józef K., chcąc okazać niezadowolenie z rosnącej w mieście liczby ludności o różnym pochodzeniu narodowym i etnicznym, zdecydował się nie robić zakupów i nie jadać w restauracjach, w których zatrudnieni są obcokrajowcy, nawet jeśli mówią oni po polsku.

Przykład 2

Dowiedziawszy się, że w szkole utworzone są oddziały integracyjne, w których razem uczą się dzieci z niepełnosprawnościami oraz dzieci bez niepełnosprawności, jedna z matek (z obawy, że nauczanie w oddziale integracyjnym może być na niższym poziomie) zwróciła się do dyrekcji szkoły z podaniem, by jej córkę zapisać do klasy, w której nie ma dzieci z niepełnosprawnościami.

Dyskryminacja, kolejne zjawisko na skali, oznacza nieuzasadnione nierówne traktowanie w dostępie do dóbr, usług czy pracy, motywowane ze względu na cechę dyskryminacyjną. Historycznie, niektóre kraje wprowadzały tego rodzaju dyskryminujące przepisy i polityki (np. segregacja rasowa w USA, *numerus clausus* dla osób narodowości żydowskiej na przedwojennych uczelniach w Polsce, czy konstytucyjne zakazy małżeństw osób tej samej płci).

Przykład 1

Rozpoznawszy swoją pracowniczkę na zdjęciach z marszu równości, opublikowanych na stronie lokalnej gazety, *Zdzisław W.* postanowił nie przedłużać z nią umowy o pracę.

Przykład 2

Grupa zagranicznych studentów udała się do jednego z popularnych miejskich klubów. Bramkarz przepuścił wszystkich, ale odmówił wstępu studentowi pochodzącemu z Bangladeszu, choć ten ubrany był modnie i czysto, a także nie był pod wpływem alkoholu. Kiedy inne osoby z grupy zaprotestowały i oskarżyły bramkarza o rasizm, ten odpowiedział, że „w klubie jest już wystarczająco dużo osób o innym kolorze skóry”.

Kolejny szczebel piramidy (**ataki fizyczne**) mieści w sobie przestępstwa przeciwko osobom (np. pobicia, zabójstwa) czy przeciwko mieniu (np. wandalizm, podpalenia). Ta kategoria najlepiej koresponduje z przestępstwami z nienawiści w rozumieniu, o którym mowa w tym Rozdziale. Takimi przestępstwami z nienawiści mogą być zarówno ataki pojedynczych osób, jak i działania całych, mniej lub bardziej skoordynowanych grup.

Przykład 1

Krzysztof A., stanął przed *Grażyną C.*, która, wraz z psem asystującym, zatrzymała się przy przejściu dla pieszych z sygnalizacją świetlną. Upewniwszy się, że *Grażyna C.* jest osobą niewidomą i go nie rozpozna, *Krzysztof A.* udął, że atakuje psa, wydając przy tym głośny dźwięk, co spowodowało spłoszenie zwierzęcia. Przestraszony pies wyrwał się właścicielce, która, straciwszy równowagę, przewróciła się. Zdarzenie nagrała niewielka kamera, którą *Grażyna C.* nosi przy piętą na ramieniu od czasu, gdy ktoś wyrwał jej z rąk białą laskę.

Przykład 2

Przed pierwszym marszem równości w jednym z polskich miast lokalni politycy wezwali mieszkańców do „ochrony miasta przed tęczaową zarazą”, a na jego ulicach pojawiły się plakaty ostrzegające przed „ideologią LGBT”. Grupy kibiców piłki nożnej z całego kraju zawiązały porozumienie, na mocy którego doszło między nimi do zawieszenia broni w celu przeprowadzenia wspólnej akcji przeciwko osobom uczestniczącym w tym marszu. Do skrzynek pocztowych wielu mieszkańców trafiły anonimowe ulotki przekazujące (niezgodne z prawdą) informacje, że mężczyźni homoseksualni odpowiedzialni są za większość przestępstw pedofilskich. W czasie i miejscu, w którym zaplanowano rozpoczęcie marszu, zgromadził się tłum ludzi w różnym wieku i różnej płci, w tym osoby starsze i rodzice z dziećmi. Prowadzono modlitwę oraz skandowano hasła o treści homofobicznej i antylewicowej. W pobliżu ustawił się samochód dostawczy z megafonem nadającym komunikaty głosowe oskarżające osoby LGBT o „seksualizację dzieci”. Zbierający się uczestnicy marszu byli opluwani i popychani, obrzucano ich też petardami, butelkami, kamieniami i workami z moczem. Wiele osób zostało rannych, przy czym kilka z nich wymagało interwencji medycznej. Do ataków fizycznych na osoby uczestniczące w marszu dochodziło również w czasie jego trwania oraz po jego zakończeniu.

Ostatnie stadium – **eksterminacja** – to natomiast próba całkowitego lub częściowego pozbycia się określonej grupy osób z danego obszaru przy użyciu przemocy. Przykładem takich działań jest Holokaust oraz ludobójstwa w Bośni i Hercegowinie, Kambodży czy Rwandzie. Cechy ludobójstwa, według niektórych organizacji, nosić mogą również masowe porwania, tortury i pozasądowe zabójstwa osób LGBT w Czechenii, ujawnione w 2017 r. (*W. Benedek, OSCE Rapporteur's Report*).

Różne kraje na różne sposoby podchodzą do penalizacji poszczególnych zjawisk opisanych przez *Allporta*. Nie ma wątpliwości, że sankcja karna grozić będzie za eksterminację i za większość ataków fizycznych. Sytuacja staje się mniej oczywista w przypadku niższych szczebli piramidy, tj. dyskryminacji, unikania i negatywnych wypowiedzi. Niektóre kraje wprowadziły przepisy karne zakazujące dyskryminacji. Jest to jednak stosunkowo rzadkie rozwiązanie. W większości krajów Europy, a także w innych regionach świata, przepisy antydyskryminacyjne należą do domeny prawa cywilnego, w szczególności prawa pracy. Unikanie z zasady nie jest penalizowane, choć może spotykać się z negatywną reakcją społeczną.

Najwięcej trudności w klasyfikacji sprawiają negatywne wypowiedzi. W podejściu amerykańskim, nawet najbardziej obraźliwe wypowiedzi są zazwyczaj chronione na gruncie konstytucyjnych gwarancji wolności wypowiedzi. W Europie, doświadczenie II wojny światowej spowodowało, że większość krajów zdecydowała się na wprowadzenie przepisów zakazujących wypowiedzi, które szeroko określić można jako mowę nienawiści.

3. Przestępstwa z nienawiści a mowa nienawiści

W rozumieniu przyjętym w niniejszej Metodyce zjawisko mowy nienawiści ząbąbia się ze zjawiskiem przestępstw z nienawiści. Przejawy mowy nienawiści, które są zakazane w prawie karnym, np. nawoływanie do nienawiści na tle różnic narodowościowych (art. 256 KK) lub znieważenie ze względu na przynależność wyznaniową (art. 257 KK), uznaje się za szczególne rodzaje przestępstw z nienawiści.

Nie ma jednej, powszechnie akceptowanej definicji mowy nienawiści. Najkrócej rzecz ujmując, **mowa nienawiści to wypowiedzi szerzące nienawiść ze względu na cechę chronioną** (Agencja Praw Podstawowych UE, Rada Europy, Podręcznik Europejskiego Prawa, s. 93). Najczęściej przytaczaną w Polsce definicją tego zjawiska jest ta zawarta w zaleceniu Komitetu Ministrów Rady Europy z 1997 r.

Różne strategie penalizacji zjawisk motywowanych uprzedzeniami

Związek pomiędzy mową nienawiści a przestępstwami z nienawiści

Definicja mowy nienawiści

Część I. Charakterystyka zjawiska przestępstw...

[Komitet Ministrów Rady Europy, Recommendation No R(97) 20]. Jej zmodyfikowaną i uaktualnioną wersję zaproponowała w 2015 r. Europejska Komisja Przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji, będąca organem monitoringowym Rady Europy.

Ważne dla praktyki

Według EKPRiN, mowa nienawiści to w szczególności wypowiedzi mające charakter propagowania, promowania lub podżegania do, w jakiegokolwiek formie, oczerniania lub nienawiści w stosunku do osoby lub grupy osób, jak również wszelkiego rodzaju nękanie, znieważanie, negatywne stereotypizowanie, piętnowanie lub groźenie w odniesieniu do takiej osoby lub grupy osób i uzasadnianie wszystkich poprzednich typów wypowiedzi, ze względu na „rasę”, kolor skóry, pochodzenie, pochodzenie narodowe lub etniczne, wiek, niepełnosprawność, język, religię lub przekonania, płeć, płeć społeczno-kulturową, tożsamość płciową, orientację seksualną oraz inne cechy lub status osobisty (Europejska Komisja Przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji, General Policy Recommendation, s. 3).

Charakterystyczne dla „mowy nienawiści” jest więc to, że wiąże się z uprzedzeniami ze względu na określone cechy dyskryminacyjne. **Bez motywacji opartej o uprzedzenia nie ma mowy nienawiści, nawet jeśli dochodzi do znieważenia.**

Przykład

Przykładem wypowiedzi mającej charakter mowy nienawiści ze względu na orientację seksualną może być komentarz nauczycielki podczas jednej z lekcji: „Homoseksualizm to zboczenie. To nie jest normalne, żeby paradować po mieście i promować rozwiązłość seksualną. Ale oni tacy są. Wszyscy geje myślą tylko o seksie. Chcą seksualizować i adoptować dzieci po to, by je następnie wykorzystywać seksualnie. Są już tego efekty. Dzieci zarażają się tym jak wirusem. Kiedyś tego nie było”.

Za najpoważniejszy przejaw mowy nienawiści EKPRiN uznaje wypowiedzi mające na celu nawoływanie do aktów przemocy, zastraszania, dyskryminacji i wrogości wobec osób i grup określonych ze względu na cechę dyskryminacyjną, lub racjonalne oczekiwanie, że wypowiedzi wywołają taki skutek (Europejska Komisja Przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji, General Policy Recommendation, s. 4–5).

Nawoływanie do przemocy jako najpoważniejszy przejaw mowy nienawiści

Odpowiada to zakazowi mowy nienawiści wskazanemu w art. 20 MPPOiP

Przykład

Przykładem wypowiedzi mającej charakter mowy nienawiści ze względu na przynależność narodową może być komentarz polityka w wywiadzie radiowym: „Ludzie z Syrii czy z Afganistanu to nie są ludzie tacy jak my. To dzikusy. Oni się tam zabijają, a jak się już pozabijają, to przyjadą tutaj i nas będą zabijać. Nie mają tej samej kultury, tego samego poziomu, nie nadają się do życia w demokratycznym społeczeństwie. Trzeba się temu przeciwstawić. Musimy bronić białej, chrześcijańskiej Europy, naszego stylu życia, przed najeźdźcami”.

Według EKPRiN, przeciwdziałanie stosowaniu mowy nienawiści powinno służyć ochronie osób i grup osób, a nie konkretnych wierzeń, ideologii czy religii (Europejska Komisja Przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji, General Policy Recommendation, s. 3). Mową nienawiści według Komisji nie jest więc np. krytyka określonej doktryny religijnej lub obraza uczuć religijnych (określana też mianem bluźnierstwa). Będzie nią zaś znieważanie wyznawców konkretnej religii lub nawoływanie do nienawiści wobec nich.

Ochrona osób i grup, a nie ideologii jako istota przeciwdziałania mowie nienawiści

Przykład 1

Przykładem wypowiedzi będącej krytyką wyznania, niemającej jednak charakteru mowy nienawiści, może być wpis na forum internetowym: „Islam gloryfikuje przemoc, tam jest obowiązek wojny religijnej. Kobiety w islamie są nikim”.

Przykład 2

Przykładem wypowiedzi będącej krytyką wyznania, niemającej jednak charakteru mowy nienawiści, może być również komentarz pod artykułem w Internecie na temat pastafarian (a więc osób wierzących w Latającego Potwora Spaghetti): „Przecież to nie jest żadna religia, to kpina z katolicyzmu, z mszy świętej”.

Istotne jest przy tym zaznaczenie, że dehumanizacja (odczłowieczanie) – a więc jedno z narzędzi stosowanych przez sprawców

Część I. Charakterystyka zjawiska przestępstw...

mowy nienawiści – może polegać na określaniu pewnych grup społecznych jako propagatorów jakiejś ideologii, bądź – metaforycznie – jako ideologii w ogóle. W takich sytuacjach uznanie konkretnych wypowiedzi za przejawy mowy nienawiści może sprawiać pewne trudności.

Przykład 1

Tego rodzaju trudność może sprawić wypowiedź duchownego na wiecu: „Żydzi to syjoniści (...). Syjonizm to wroga, antypolska ideologia, trzeba go tępić”.

Przykład 2 (na podstawie rzeczywistego zdarzenia)

Tego rodzaju trudność może sprawić także zakwalifikowanie wypowiedzi felietonisty na łamach dużego portalu internetowego: „Chcę powiedzieć mocno i wyraźnie: do LGBT trzeba strzelać! Nie w sensie dosłownym, oczywiście – trzeba z nim walczyć, trzeba wiedzieć, że nie są to ludzie dobrej woli, ale nowi bolszewicy, nowi naziści, którzy chcą nas zniszczyć w imię swojego obłądnego ideolo. Podkreślam – mówię o «strzelaniu» do LGBT, do ideolo, nie do homoseksualistów”.

Inne przejawy
mowy nienawiści

Dodatkowo, za mowę nienawiści EKPRiN uznaje również:

- 1) formy wypowiedzi mające charakter publicznego zaprzeczenia, banalizowania, usprawiedliwiania lub pochwalania zbrodni ludobójstwa, zbrodni przeciwko ludzkości lub zbrodni wojennych, które zostały stwierdzone przez sądy, oraz gloryfikowanie osób skazanych za popełnienie takich przestępstw;
- 2) formy wypowiedzi, które odzwierciedlają lub promują nieuzasadnione założenie, że osoba mówiąca jest w jakiś sposób lepsza od osoby lub grupy osób, w stosunku do których kieruje swoje wypowiedzi (Europejska Komisja Przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji, General Policy Recommendation, s. 3).

Przykład 1

Taką formę ma np. wypowiedź autora książki na spotkaniu z czytelnikami: „Wódz III Rzeszy nic nie wiedział o dokonującej się Zagładzie. Tak naprawdę, liczba ofiar Ostatecznego Rozwiązania wynosiła kilka tysięcy, osób, znacznie mniej niż oficjalne źródła. A już w ogóle komory gazowe to wymysł aliantów”.

Przykład 2 (na podstawie rzeczywistej wypowiedzi)

Taką formę ma np. wypowiedź białego publicysty na łamach popularnego portalu internetowego: „Za szczególnie przykłą niesprawdliwości społecznej uważałem zawsze akcją afirmatywną (...). Nie mam nic przeciwko kolorowym. Niech im Pan Bóg da sportowe sukcesy i krzepę. Oraz inteligencję. Ale to nie jest sprawiedliwe, że kraje, w których mieszka przeważająca większość białych, wystawiają w zawodach przedstawicieli mniejszości. Tak, wiem, że kolorowi biegają szybciej, mają lepiej do tego przystosowane organizmy, lepiej niż biali rozwinięte kości i mięśnie (...). Ale przecież biali w USA przed akcją afirmatywną też byli lepiej przygotowani do studiów, inteligentniejsi, nie tak leniwi jak kolorowi. A jednak wielu z nich odebrano szansę na edukację, aby dowartościować Murzynów”.

Europejska Komisja Przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji zwraca jednocześnie uwagę, że w dyskusjach na temat mowy nienawiści należy pamiętać o tym, iż ludzie – korzystając z wolności słowa – mają prawo do wypowiadania również takich poglądów, które mogą być szokujące i kontrowersyjne (Europejska Komisja Przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji, General Policy Recommendation, s. 3).

Ważne
dla
praktyki

Mowa nienawiści
a wolność słowa

Oznacza to, że wypowiedzi, które obrażają lub szokują, nie zawsze automatycznie powinny być traktowane jako mowa nienawiści.

Przykład 1

Wypowiedzią niebędącą mową nienawiści (w związku z brakiem znieważenia) może być komentarz pisarki na spotkaniu z czytelnikami: „Ci, którzy przeżyli Holocaust, teraz dorabiają się na wykładach, opowiadając o tym, co się działo w obozach”.

Przykład 2

Wypowiedzią niebędącą mową nienawiści (z uwagi na brak zniewagi lub nawoływania do nienawiści) może być także wypowiedź duchownego w wywiadzie telewizyjnym: „Czyny homoseksualne to grzech. Po to Bóg stworzył kobietę i mężczyznę, by ci zakładali rodziny i płodzili potomstwo”.

Przykład 3

Wypowiedzią niebędącą mową nienawiści (również z uwagi na brak zniewagi lub nawoływania do nienawiści) może być komentarz posłanki podczas debaty sejmowej: „Aborcja na życzenie to cywilizacja śmierci. Nie możemy pozwolić na zabijanie niewinnych istot, dzieciobójstwo”.

Konieczność indywidualnej analizy każdej wypowiedzi

W praktyce to, czy mamy do czynienia z zakazaną mową nienawiści, wymaga przeprowadzenia dogłębnej, indywidualnej analizy każdego przypadku. Określenie, czy dana wypowiedź nosi znamiona mowy nienawiści, możliwe jest po przeanalizowaniu takich aspektów wypowiedzi, jak jej autorstwo, treść, cel, kontekst oraz zasięg.

Nie wszystkie wypowiedzi, które stanowią mowę nienawiści, łatwo wpasowują się w definicję przestępstwa z nienawiści podaną powyżej. Na przykład akt nawoływania do czegoś, sam w sobie, nie jest przestępstwem i nie jest zakazany (nie ma więc czynu podstawowego). Nawoływanie staje się w Polsce przestępstwem w chwili, kiedy zawiera w sobie określone treści, np. gdy jest nawoływaniem do nienawiści ze względu np. na pochodzenie etniczne. Jest to więc szczególny przypadek wypowiedzi, która staje się przestępstwem, ale dopiero ze względu na wystąpienie konkretnej treści.

Przykład 1

Charakter penalizowanego nawoływania może mieć komentarz lidera grupy ekstremistycznej, który podczas zgromadzenia publicznego odniósł się do tematu osiedla, na którym mieszka społeczność romska, słowami: „Roznieśmy im te śmierdzące baraki! W naszym mieście nie ma miejsca dla brudasów! Musimy oczyścić miasto!”

[Przejdź do księgarni →](#)